

Essays in Philosophy of Religion (Jostarhaye Falsafeh Din),
Iranian Association for Philosophy of Religion
Biannual Journal, Vol. 13, No. 2, Autumn & Winter 2024-2025, pp. 85-101
Paper Type: Brief Report

The Platonic Legacy and the Eclipse of Revelatory Views of the Soul in Early Christian Theology

Hamid Khosravani*

Abstract

This article examines the introduction and impact of the philosophical doctrine of the soul's immortality, derived from the Platonic tradition, on early Christian theology concerning human nature, death, and the afterlife. By analyzing terms such as *nephesh* in Hebrew and *psyche* in Greek, it is shown that Scripture presents humanity as a unified and mortal being whose existence depends on the impartation of life from God, whereas Plato regarded the soul as independent and eternal. The writings of the Church Fathers reveal that under the influence of Greek philosophy, concepts of death, resurrection, and final judgment were reinterpreted, and immortality came to be understood as an inherent quality of the soul. This development reshaped the perception of divine justice and mercy within Christian theology.

Keywords: Platonic Philosophy, Immortality of the Soul, Early Christian Theology, *Nephesh*, *Psyche*, Resurrection, Church Fathers, Human Nature.

* Ph.D. Graduate in Islamic Kalam, Motahhari University, Tehran, Iran, khosravani.h7@gmail.com

Date Received: 22/01/2025, Date of Acceptance: 06/03/2025

 Copyright©2010, Iranian Association for Philosophy of Religion. This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA94042, USA.

The Platonic Legacy and the Eclipse of Revelatory Views of the Soul in Early Christian Theology

Extended abstract

Plato's doctrine of the immortality and indestructibility of the soul exerted a profound and lasting influence on the development of Christian theology. While early Christian thinkers such as Justin Martyr initially resisted this philosophical notion, preferring instead to emphasize the biblical portrayal of humanity as a unified and mortal being dependent upon God's gift of life, the trajectory shifted significantly in the third century with the emergence of Origen. His synthesis of Christian faith with Platonic categories marked a turning point, after which the idea of the soul's inherent immortality became increasingly dominant. The Alexandrian Fathers, despite their vigorous defense of Christian doctrine, inadvertently opened the door for Platonic anthropology to enter the theological discourse. This intellectual pathway was later consolidated by medieval scholastics such as Thomas Aquinas, who gave systematic expression to the Platonic view within the framework of Christian theology.

By the sixteenth century, the Catholic Church formally declared the doctrine of the soul's mortality to be heretical. This institutional decision entrenched the Platonic understanding of the soul as orthodox teaching. Yet the Protestant Reformers, most notably Martin Luther, rejected this position, describing the notion of an inherently immortal soul as a "monstrous fable." The tension between these perspectives highlights the contested nature of the doctrine and underscores the role of figures such as Tertullian, Origen, and Augustine in transmitting Platonic anthropology into the Christian tradition. Their writings reveal how concepts of death, resurrection, and final judgment were reinterpreted under the influence of Greek philosophy, with immortality increasingly regarded as an intrinsic property of the soul rather than a divine gift.

The debate has not subsided in modern times. Contemporary theologians remain divided: some continue to defend the traditional doctrine of the soul's immortality as integral to Christian faith, while others argue that the doctrine is essentially a Greco-Roman inheritance lacking genuine biblical foundation. A growing number of scholars emphasize that, although the doctrine remains the dominant view, it is increasingly perceived as a post-apostolic innovation. The observation that "something does not quite fit" captures the enduring unease surrounding the issue.

This article situates the Platonic doctrine of the soul's immortality within the broader

context of early Church theology by examining the semantic range of key biblical terms such as *nephesh* in Hebrew and *psyche* in Greek. These terms, when read in their scriptural context, portray humanity as a finite and dependent being whose existence is contingent upon God’s sustaining breath. In contrast, Plato conceived of the soul as autonomous, eternal, and separable from the body. The adoption of Platonic categories by the Church Fathers thus represented a significant departure from the biblical worldview. Under this influence, the Christian understanding of eschatological realities—death, resurrection, and final judgment—was reshaped, and immortality came to be seen not as a divine gift but as an inherent attribute of human nature.

The theological consequences of this shift were far-reaching. By redefining the soul as intrinsically immortal, the Church altered its conception of divine justice and mercy. The fate of the wicked, the meaning of resurrection, and the nature of eternal judgment were all reframed in light of Platonic anthropology. This transformation continues to shape Christian theology today, even as scholars debate whether the doctrine represents authentic revelation or a philosophical accretion. Ultimately, the study demonstrates that the Platonic shadow over Christian thought has not only influenced doctrinal formulations but also reshaped the very image of God’s justice and compassion within the Christian tradition.

References

- Alfeche, M. (1986). “The Basis of Hope in the Resurrection of the Body according to Augustine”, *Augustiniana*, vol. 36, no. 3/4, pp. 240–296.
- Arnobius (1949). *The Case against the Pagans*, New York: Newman Press.
- Augustine (2006). *Augustine on the Immortality of the Soul*, vol. 1, part one, New York: Random House.
- Augustine (2009). *City of God*, Peabody: Hendrickson Publishers.
- Augustine (2013). *Confessions*, Oxford: Oxford University Press.
- Augustine (2021). *Tractates (Lectures) on the Gospel of John*, New Advent, Retrieved March 21, 2023, from <https://www.newadvent.org/fathers/1701.htm>.
- Bremmer, J. (1995). *The Rise and Fall of the Afterlife*, New York: Routledge.
- Brown, P. (1967). *Augustine of Hippo: A biography*, Berkeley: University of California Press.
- Clement of Alexandria (2023). *Clement of Alexandria Fragments*, Early Christian Writings. Retrieved March 13, 2023, from <https://www.earlychristianwritings.com/text/clement-fragments.html>.
- Coleman-Norton, P. R. (1930). “St. Chrysostom and the Greek Philosophers”, *Classical Philology*, vol. 25, no. 4, pp. 305–317.

- David, R. (2003). *Religion and Magic in Ancient Egypt*, London: Penguin Books.
- Di Vito, R. (1999). "Old Testament Anthropology and the Construction of Personal Identity", *The Catholic Biblical Quarterly*, vol. 61, no. 2, pp. 217–238.
- Ehrman, B. (2022). *Journeys to Heaven and Hell: Tours of the Afterlife in Early Christian Tradition*, New Haven: Yale University Press.
- ESV Reformation Study Bible (2015). *ESV Reformation Study Bible*, Orlando: Reformation Trust.
- Farrar, F. W. (1881). *Mercy and Judgment*, New York: E. P. Dutton & Co.
- Fudge, E. (2011). *The Fire that Consumes*, Eugene: Cascade Books.
- Gilmartin, T. (1890). *Manual of Church History*, vol. I, Dublin: M. H. Gill & Son.
- Hanhart, K. (1966). *The Intermediate State in the New Testament*, Amsterdam: University of Amsterdam.
- Haugenbach, K. R. (1880). *A history of Christian Doctrines*, Edinburgh: T & T Clark.
- Heller, J. J. (1958). "The Resurrection of Man", *Theology Today*, vol. 15, no. 2, pp. 217–229.
- Luther, M. (2012). *Weimar Edition of Luther's Works*, Charleston: Nabu Press.
- Martens, P. (2015). "Embodiment, Heresy, and the Hellenization of Christianity: The Descent of the Soul in Plato and Origen", *Harvard Theological Review*, vol. 108, no. 4, pp. 594–620.
- Martyr, J. (2021). *The Second Apology of Justin Martyr*, New Advent. Retrieved April 15, 2021, from <https://www.newadvent.org/fathers/0127.htm>.
- O'Connor, W. P. (1921). *The Concept of the Human Soul according to Saint Augustine: Sources*, Milwaukee: Archdiocese.
- Origen (1660). *Against Celsus*, London: B. Mills.
- Origen (2013). *De Principiis*, Notre Dame: Ave Maria Press.
- Peacock, H. F. (1976). "Translating the Word for 'Soul' in the Old Testament", *The Bible Translator*, vol. 27, no. 2, pp. 216–219.
- Pedersen, J. (1947). *Israel: Its Life and Culture*, London: G. Cumberlege.
- Plato (1952a). *Phaedo*, Chicago: Encyclopedia Britannica.
- Plato (1952b). *Republic*, Chicago: Encyclopedia Britannica.
- Sand, R. (1966). "Psyche", in: *An Expository Dictionary of New Testament Words*, ed. by: W. E. Vine, New York: Workman Publishing.
- Schaff, P. (2001). *Ante-Nicene Fathers*, vol. I, Grand Rapids: Eerdmans Publishing.
- Sumegi, A. (2014). *Understanding Death: An Introduction to Ideas of Self and Afterlife in World Religions*, Sussex: Blackwell.
- Tertullian (1881). *Resurrection of the Flesh*, New York: E. P. Dutton & Co.
- Tertullian (2014). *Prescription against Heretics*, Pickerington: Beloved Publishing.
- Tertullian (2018). *A Treatise on the Soul*, Minnesota: Lighthouse Publishing.
- US Catholic Church (1995). *Catechism of the Catholic Church*, 2nd ed., New York: Doubleday.

سایه افلاطون و زوال فهم وحیانی از نفس در الهیات کلیسای اولیه

حمید خسروانی*

چکیده

این مقاله به بررسی ورود آموزه فلسفی جاودانگی نفس از سنت افلاطونی به الهیات کلیسای اولیه می‌پردازد. با تحلیل واژگانی چون نَفَس در عبری و ψυχή در یونانی نشان داده می‌شود که کتاب مقدس انسان را موجودی واحد و فناپذیر معرفی می‌کند که هستی او وابسته به افاضه حیات از سوی خداوند است، درحالی‌که افلاطون نفس را مستقل و جاودانه می‌داند. آثار آباء کلیسا نشان می‌دهد که تحت تأثیر فلسفه یونانی، مفاهیم مرگ، رستاخیز و داوری نهایی بازتفسیر شدند و جاودانگی به‌عنوان ویژگی ذاتی نفس تلقی شد. این روند موجب دگرگونی تصویر عدالت و رحمت الهی در الهیات مسیحی شد.

کلیدواژه‌ها: وحی، نبوت، نفس، جاودانگی، افلاطون، عهدین، کلیسای اولیه، رستاخیز، سرنوشت شریران.

۱. مقدمه

این مقاله با الهام از سخن مورتیمر آدلر که «عشق خواهان جاودانگی است» آغاز می‌شود و مسئله‌ای بنیادین را طرح می‌کند که آیا انسان ذاتاً جاودانه و فناپذیر است یا نه؟ جاودانگی غالباً به‌صورت کمی فهم می‌شود و در قالب «نفس جاویدان» مطرح می‌گردد؛ اینکه نفس از چه تشکیل شده و آیا فانی یا باقی است، پرسشی است که از دیرباز محل بحث بوده است. افلاطون برجسته‌ترین فیلسوف در این زمینه است، هرچند نخستین مدافع جاودانگی نفس

* دانش‌آموخته دکتری رشته کلام-کلام اسلامی، دانشگاه شهید مطهری، تهران، ایران، khosravani.h7@gmail.com
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۷

نبوده و ریشه‌های این اندیشه را می‌توان در مصر باستان یافت که نفس را جنبه‌ای جاویدان و فعال پس از مرگ می‌دانست (David, 2003: 116-18). هدف مقاله نه بررسی همه دیدگاه‌های تاریخی، بلکه تمرکز بر تلقی افلاطون از نفس به‌عنوان موجودی جاویدان و فناپذیر و نشان دادن چگونگی پذیرش این دیدگاه از سوی برخی از متفکران کلیسای اولیه است. ضرورت مقاله در آن است که نشان دهد پذیرش یا رد این آموزه چه تأثیری بر الهیات مسیحی، به‌ویژه در باب سرنوشت غیرمؤمنان، گذاشته است. مسئله اصلی مقاله نیز بررسی نسبت میان تلقی کتاب مقدس از نفس و تلقی افلاطونی است؛ بدین‌سان، ساختار مقاله ابتدا دیدگاه کتاب مقدس را بیان کرده، سپس آن را با اندیشه افلاطون مقایسه می‌کند. در ادامه، نشان می‌دهد که چگونه برخی نویسندگان کلیسای اولیه دیدگاه افلاطون را پذیرفته و برخی دیگر آن را رد کردند. در پایان، به تأثیر «سایه افلاطون» بر الهیات مسیحی در باب سرنوشت گمشدگان می‌پردازد.

۲. نفس در کتاب مقدس

با وجود آنکه بنی اسرائیل سالیان طولانی در مصر زیستند، در متن عبری کتاب مقدس ردی از تأثیر جهان‌شناسی مصری، به‌ویژه باور به روح غیرمادی یا «کای» یافت نمی‌شود. هرچند در نوشته‌های متأخر و غیرقانونی یهودی می‌توان نمونه‌هایی از رسوخ مفاهیمی درباره نفس و آخرت دید، اما این نوع نگرش‌های متافیزیکی در متن اصلی عهد عتیق مشاهده نمی‌شود. به‌زعم نویسندگان، عهد عتیق هیچ واژه‌ای معادل «نفس» یونانی ندارد. واژه نَفَس که گاهی «نفس» ترجمه می‌شود، در اصل معنایی کاملاً زمینی دارد؛ بیشتر به «گلو»، «جان»، «حیات» و حتی «مردم» و «حیوانات» اشاره دارد و در عمل کل موجود زنده را نشان می‌دهد. این معنا در آیات پیدایش و تثنیه به‌روشنی دیده می‌شود، آنجا که نَفَس به‌معنای تمامی وجود آدمی و محبت او به خدا با همه هستی‌اش به‌کار رفته است (ESV Reformation Study Bible, 2015, Genesis 2:19; Genesis 19:17; Deuteronomy 6:5).

آنجلا سومگی تأکید می‌کند که در کتاب مقدس جاودانگی، ویژگی درونی و ذاتی نفس نیست، بلکه تنها با عمل حیات‌بخش خداوند محقق می‌شود (Sumegi, 2014: 91-92). همین نگرش است که امید به رستاخیز را شکل می‌دهد، در برابر دیدگاهی که جاودانگی را خاص جوهر غیرمادی و عقلانی می‌داند. مطابق آموزه کتاب مقدس، انسان برای جاودانگی

آفریده شد، اما گناه، مرگ را وارد هستی انسانی کرد. مرگ دو بُعد دارد: مرگ روحانی، یعنی گسست رابطه انسان با خدا، و مرگ جسمانی که پایان اندیشه و عمل است (ESV Reformation Study Bible, 2015: Ecclesiastes 9:10; Job 3: 17; Psalm 31: 17; 49: 15; Isaiah 38: 18). واعظ نیز یادآور می‌شود: «خاک به زمین بازمی‌گردد و روح به خدا که آن را عطا کرده برمی‌گردد» (ESV Reformation Study Bible, 2015: Ecclesiastes 12: 7).

هیبر پیکاک نیز توضیح می‌دهد که در عهد عتیق، «نفس» چیز مجزایی نیست که انسان مالک آن باشد؛ بلکه همه هستی و حیات آدمی است (Peacock, 1976: 117). برخلاف فلسفه یونان که نفس پس از مرگ را همچنان فعال و آگاه می‌پندارد، کتاب مقدس جهان مردگان (شئول) را جایگاه خاموشی و بی‌عملی می‌داند. شئول معمولاً «سرای مردگان» است، جایی که اندیشه و فعالیت وجود ندارد (ESV Reformation Study Bible, 2015: Ecclesiastes 9:10). تنها در برخی فرازهای استعاری، شئول حالتی فعال به خود می‌گیرد، ولی در کل، هم نیکان و هم بدان به یکسان به آنجا فرو می‌روند (ESV Reformation Study Bible, 2015: Job 3: 17; Psalm 31: 17; 49: 15; Isaiah 38:18).

داوود نیز از این خاموشی هراسناک می‌پرسد: «آیا محبت تو در قبر اعلام می‌شود؟» (ESV Reformation Study Bible, 2015: Psalm 88:11-12, 146:4). به این ترتیب، امید کتاب مقدس رهایی از مرگ است، درحالی که نزد افلاطون، امید در «رستگاری از طریق مرگ» معنا می‌یابد.

در دوره‌ای متأخر، فیلو اسکندرانی هم عصر عیسی خوانشی هلنیستی از نفس و آخرت ارائه کرد و جاودانگی نفس را پذیرفت (Sumegi 2014: 92). در عهد جدید نیز نویسندگان از واژه *ψυχή* (psyche) برای اشاره به «خود» یا «حیات» استفاده کردند، اما این واژه نزد افلاطون معنایی کاملاً متفاوت دارد. عیسی درباره نفس هشدارهایی جدی می‌دهد که انسان می‌تواند آن را از دست بدهد و خدا قادر است آن را نابود سازد (Mark 8:36; Matthew 10:28, ESV Reformation Study Bible, 2015).

در انجیل متی آیات ۱۰:۲۸ آمده: «از قاتلان بدن نترسید... از او بترسید که هم نفس و هم بدن را در جهنم نابود می‌کند». واژه *ἀπώλειαν* (appolumi) در این آیه معنای نابودی کامل دارد. الکساندر سند نیز توضیح می‌دهد که در این گفتار، خدا در برابر انسان‌ها قرار گرفته است: انسان تنها تن را نابود می‌کند، اما خدا می‌تواند کل وجود را از میان ببرد (Sand, 1966, 3: 502). مجموع این داده‌ها نشان می‌دهد که در کتاب مقدس، نفس و

جاودانگی نه خصوصیتی ذاتی در وجود آدمی، بلکه موهبتی وابسته به اراده خداوند است؛ نگاهی که فاصله‌ای بنیادین با سنت فلسفی یونان دارد.

عیسی با سخنان خود درباره نابودی نشان داد که طبیعت انسان ذاتاً جاودانه نیست مگر به فیض خداوند. این معنا در کلام رسولان نیز بازتاب یافته است؛ پولس در نامه دوم به تیموتائوس می‌نویسد که خداوند به وسیله ظهور مسیح، مرگ را باطل کرد و حیات و جاودانگی را از طریق انجیل آشکار ساخت (ESV Reformation Study Bible 2015, 2 Timothy 2:10). این آیه مرگ و زندگی را متقابل می‌داند و جاودانگی را عطیه‌ای الهی معرفی می‌کند. ایرنائوس، پدر کلیسا، همین معنا را بسط داده و جاودانگی را موهبتی از سوی پدر همه می‌داند که تنها به نجات‌یافتگان عطا می‌شود (Schaff, 2001: 411-12). او با الهام از انجیل بخش مزمور ۲۱:۴، جاودانگی را در معنای کمی و طول عمر بی‌پایان به‌کار می‌برد. پطرس رسول نیز نفس را نیازمند نجات می‌داند و می‌نویسد: «اکنون هدف ایمان خود، یعنی نجات نفس‌هایتان را دریافت می‌کنید» (ESV Reformation Study Bible 2015, 1 Peter 1:8-9). برخلاف دیدگاه نوافلاطونی که جاودانگی را ذاتی نفس می‌دانست، پطرس کل وجود انسان را نیازمند نجات معرفی می‌کند و سخن عیسی درباره نابودی کل وجود را به‌یاد می‌آورد. این نجات هم شامل طول عمر جاودانه و هم عطیه کیفی حیات ابدی است که یوحنا آن را شناخت خدای حقیقی و مسیح معرفی می‌کند (ESV Reformation Study Bible 2015, John 17:3).

در باب واژه‌های (nephesh) و ψυχή (psychē) بیشتر مفسران کتاب مقدس آنها را به معنای «نفس جاودانه» افلاطونی نمی‌دانند. رابرت دی‌ویتو توضیح می‌دهد که هرچند جیمز بار گاه نَفَس را به معنای «روح» جدا از بدن دانسته، اما شواهد کافی برای این معنا وجود ندارد و بسیاری از متون کتاب مقدس از مرگ نفس سخن می‌گویند؛ بنابراین نمی‌توان جاودانگی ذاتی را از این واژه استنباط کرد (Di Vito, 1999: 66). جیمز هلر نیز نَفَس را جامع‌ترین واژه برای انسان در کلیت او می‌داند که از گردن و حیات تا شخص و حتی جسد را شامل می‌شود (Heller, 1958: 12). یوحانس پدرس نیز یادآور می‌شود که نَفَس می‌تواند بمیرد و این واژه را نباید به‌طور ساده با «زندگی» یا «روح» یکی گرفت (Pedersen, 1947: 179).

در عهد جدید نیز ψυχή به معنای افلاطونی نفس جاودانه به‌کار نرفته است. نویسندگان اناجیل و رسائل، ψυχή را به معنای کل انسان و حیات طبیعی او می‌دانند. هانهارت می‌گوید

نفس در برابر بدن قرار نمی‌گیرد بلکه کل انسان است که خدا برای حیات جاودانه می‌جوید و نجات می‌دهد (Hanhart, 1966: 238-39). یان برمر نیز نفس را زندگی طبیعی انسان در محدودیت و انسانیت او در برابر امکانات الهی معرفی می‌کند (Bremmer, 1995: 3). بارت ارمن نیز تأکید می‌کند که تصور بخشی مستقل از انسان که پس از مرگ باقی می‌ماند، دیدگاهی کتاب مقدسی نیست (Ehrman, 2022: 87). چنین برداشتی بعدها وارد سنت یهودی و مسیحی شد، اما نمی‌توان آن را نماینده انسان‌شناسی کتاب مقدس یا اندیشه‌های نخستین دینی دانست.

۳. افلاطون و جاودانگی نفس

افلاطون با طرح آموزه جاودانگی نفس، تأثیر مهمی بر اندیشه مسیحیان اولیه چون اوریجن، باسیلیوس و ترتولیان گذاشت؛ بسیاری از آنان پیش از ایمان به مسیح با فلسفه یونانی آشنا بودند و پذیرش این آموزه برایشان آسان بود. در جمهوری، سقراط با قاطعیت نفس را جاودانه معرفی می‌کند و استدلال می‌آورد که هیچ نیروی بیرونی یا درونی قادر به نابودی آن نیست (Plato, 1952a: 435-36; Plato, 1952b: 434). این نگاه برخلاف سخن عیسی است که نابودی نفس را ممکن دانست.

افلاطون در آثار متأخر خود، به‌ویژه *فایدون*، با اعتماد بیشتری از جاودانگی نفس سخن می‌گوید. سقراط در گفت‌وگو با دوستانش پیش از مرگ، نفس را فناپذیر و سرچشمه عقلانیت معرفی کرده و نتیجه می‌گیرد که اگر نفس جاودانه است، باید برای ابدیت آن مراقبت کرد (Plato, 1952a: 246). این استدلال‌ها گرچه جذاب‌اند و ذهن را به‌سوی امور ابدی می‌برند، اما در حقیقت با نگاه کتاب مقدس ناسازگارند؛ زیرا در سنت وحیانی، زندگی و مرگ دو ضد کامل‌اند و مرگ صرفاً امتداد زندگی در شکلی دیگر نیست، بلکه پایان حیات است و امید حقیقی در رستاخیز کل وجود انسانی قرار دارد.

در *فایدون*، سقراط در آستانه مرگ با دوستانش درباره جاودانگی نفس گفت‌وگو می‌کند و افلاطون با اعتماد بیشتری این باور را شرح می‌دهد. او نفس را جاودانه می‌داند زیرا «اصل فناپذیری» در آن نهفته است و آن را با عقلانیت یکی می‌گیرد؛ بنابراین نفس، سرچشمه حیات است و مرگ بر آن تأثیری ندارد (Plato, 1952a: 321). افلاطون نفس را برتر از بدن دانسته و بدن را زندانی می‌خواند که باید از آن گریخت (ibid). این نگاه منفی به جسم در

گفت‌وگو با سیمپاس نیز آشکار است، جایی که سقراط فلسفه حقیقی را جدایی از بدن معرفی می‌کند (Plato, 1952a: 43). چنین دیدگاهی، برخلاف کتاب مقدس است که آفرینش مادی را «بسیار نیکو» می‌داند (ESV Reformation Study Bible 2015, Genesis 1: 31).

افلاطون زندگی را به تفکر صرف محدود می‌کند و مرگ را امتداد حیات در شکلی دیگر می‌بیند، درحالی‌که کتاب مقدس مرگ را پایان حیات و ضد آن معرفی می‌کند (Ibid, Ecclesiastes 9:10). ترس افلاطون از نابودی همه اندیشه‌ها و دانش‌هایش پس از مرگ، نشان‌دهنده وابستگی او به جاودانگی نفس است (Plato, 1952a: 543). اما امید یهودی-مسیحی در رستاخیز جسمانی کل انسان قرار دارد؛ پولس می‌نویسد: «مسیح مرگ را نبود کرد و حیات و جاودانگی را از طریق انجیل آشکار ساخت» (ESV Reformation Study Bible 2015, 2 Timothy 1:10). همچنین عیسی وعده داد که همه مؤمنان در روز آخر برخیزانده خواهند شد (Ibid, John 6:39). بدین‌سان، در برابر فلسفه افلاطونی، کتاب مقدس جاودانگی را موهبت الهی و امید حقیقی را در رستاخیز و حیات ابدی با خدا معرفی می‌کند.

۴. مقاومت اولیه ژوستین شهید در برابر آموزه جاودانگی نفس

ژوستین شهید (۱۰۰-۱۶۵ میلادی) از نخستین مدافعان کلیسای پس از رسولان بود و پس‌زمینه فلسفی یونانی خود را چنان ارزشمند می‌دانست که حتی پس از ایمان آوردن نیز ردای فیلسوفی بر تن داشت. او افلاطون را بسیار می‌ستود و سخنانش را در کنار تعالیم مسیح قرار می‌داد، هرچند برابری کامل میان آنها قائل نبود (Martyr, 2021: 54). با وجود این‌علاقه، ژوستین آموزه جاودانگی نفس را نپذیرفت. او روایت می‌کند که پیرمردی با استدلالی قاطع او را متقاعد ساخت که نفس ذاتاً جاودانه نیست؛ زیرا نفس تنها به اراده خدا زنده است و هرگاه خدا اراده نکند، حیات از آن گرفته می‌شود و نابود می‌گردد (Martyr, 2021: IV). خداوند بخشنده حیات به بدن و نفس است و همان‌گونه که انسان بدون دم الهی نمی‌تواند زنده بماند، نفس نیز مستقل از اراده خدا جاودانه نیست. ژوستین در نهایت نتیجه گرفت که مؤمنان به مسیح به‌سبب شایستگی در نظر خدا هرگز نمی‌میرند، اما دیگران تا زمانی که خدا بخواهد وجود دارند و مجازات می‌شوند. بدین‌سان، او آشکار ساخت که ضامن حقیقی جاودانگی تنها خداوند است و نه ذات مستقل نفس.

۵. موضع جزم‌گرایانه ترتولیان

کوینتوس ترتولیانوس از نویسندگان پرنفوذ و آتشین کلیسای اولیه بود که در آغاز قرن سوم نقش مهمی در تثبیت آموزه جاودانگی نفس و همچنین طرح اندیشه «رنج جاودانه» – که خود آن را «قتل جاودانه» می‌نامید – ایفا کرد (Farrar, 1881: 232). او تا چهل سالگی در جست‌وجوی حقیقت در فلسفه‌های مشرکانه بود و پس از ایمان آوردن، با وجود نقد شدید به فلسفه یونانی، آموزه افلاطون درباره جاودانگی نفس را پذیرفت. جمله مشهور او «آتن چه نسبتی با اورشلیم دارد؟» (Tertullian, 2014: 34) نشانگر همین تناقض است.

ترتولیان در رساله درباره نفس، آن را «برآمده از نفس خدا، جاودانه و دارای جسم و صورت» معرفی می‌کند (Tertullian, 2018: 41) و حتی می‌گوید می‌توان از نظر افلاطون استفاده کرد که نفس جاودانه است (Fudge, 2011: 30). این نگاه او را به این نتیجه رساند که تنها بدن نیازمند نجات است، زیرا نفس ذاتاً ایمن و جاودانه است (Tertullian, 1881, 15:274). اما این برداشت غیرکتابی با واکنش‌هایی روبه‌رو شد؛ هنری کانتستیل تأکید کرد که زبان ترتولیان – مانند «نفس نمی‌میرد، نابود نمی‌شود» – در کتاب مقدس وجود ندارد و با آن در تضاد است (Fudge, 2011: 270). همچنین، پطرس رسول در ۱ پطرس ۹:۱ نفس را نیازمند نجات معرفی می‌کند.

برخلاف «قتل جاودانه» ترتولیان، کتاب مقدس از نابودی کامل بدن و نفس سخن می‌گوید؛ پولس به تسالونیکیان یادآور می‌شود که گناهکاران «مجازات نابودی جاودانه» خواهند دید (ESV Reformation Study Bible 2015, 1 Thessalonians 1:9). ادوارد فاج نیز توضیح می‌دهد که «نابودی جاودانه» به معنای فرایند بی‌پایان نیست، بلکه به پایان وجود گناهکاران اشاره دارد (Fudge, 2011: 41). یهودا نیز نابودی سدوم و عموره را نمونه‌ای از داوری آینده می‌داند؛ آتشی که آنان را نابود کرد، جاودانه بود زیرا اثرش همیشگی باقی ماند، هرچند شعله‌های آن خاموش شد. این نمونه نشان می‌دهد که کتاب مقدس جاودانگی را موهبت الهی می‌داند، نه ویژگی ذاتی نفس، و نابودی گناهکاران را پایان قطعی وجود آنان معرفی می‌کند.

۶. تأثیر عمیق اوریجن

اوریجن، مشهور به آدامانتیوس (مرد پولادین)، از شاگردان برجسته کلمنت اسکندرانی در

مدرسه تعلیمات اسکندریه بود. نکته جالب آنکه کلمنت با وجود گرایش‌های هلنیستی، جاودانگی ذاتی نفس را رد کرده و آن را تنها موهبت خدا از طریق ایمان و عدالت دانست (Clement of Alexandria, 2023: 87). اما شاگرد محبوبش اوریجن این آموزه را به‌طور کامل پذیرفت.

اوریجن با وجود خدمات بزرگش در الهیات نظام‌مند و تفسیر کتاب مقدس، آموزه غیرکتابی جاودانگی نفس را به‌طور جدی رواج داد. در *De Principiis* او همانند افلاطون نوشت که موجودات عاقل (نفس‌های بی‌جسم) به‌سبب عصیان، در بدن‌های مادی زندانی شدند (Origen, 2013: 265). او بارها به فایدون افلاطون ارجاع داد و نفس را موجودی پیش‌وجودی، مستقل از بدن و فناپذیر معرفی کرد (Martens, 2015; Origen, 1660). در *Against Celsus* نیز از «نفس عاقل» سخن گفت و با استناد به اسطوره صعود نفس در *فایدون*، امکان ارتقای نفس به‌مراتب فرشته‌گون را مطرح ساخت (Origen, 1660: 7:5). همین وابستگی مستقیم به افلاطون سبب شد بسیاری او را «افلاطونی مسیحی» بنامند. آموزه‌ای که اوریجن بیش از همه با آن شناخته شد، «آشتی همگانی» (apokatastasis) بود. او با پیش‌فرض جاودانگی نفس، تنها دو سرنوشت برای انسان متصور شد: یا جدایی و عذاب بی‌پایان گناهکاران، یا اصلاح و بازگشت همگان به خدا از طریق مجازات اصلاحی همان شیوه‌ای که افلاطون در جمهوری ترجیح داده بود. هرچند این امید زیباست، اما شواهد کتاب مقدسی برای نجات همگانی اندک است. در نتیجه، اوریجن برپایه پذیرش جاودانگی نفس، میان این دو گزینه ناگزیر به انتخاب شد.

۷. یوحنا دهان‌زرین: طرفدار ناخواسته

یوحنا دهان‌زرین، واعظ پرنفوذ شرق و اسقف اعظم قسطنطنیه، در تاریخ کلیسای ارتدوکس شرقی جایگاهی عظیم داشت. او نزد فیلسوف یونانی لیبانیوس آموزش دید و با فلسفه‌های مشرکانه آشنا شد. با این حال، دیدگاه بسیار منفی نسبت به افلاطون داشت و حتی پیش‌بینی کرد که آموزه‌های او به فراموشی سپرده خواهند شد (Coleman-Norton, 1930: 310). اما در عمل، آموزه افلاطون درباره جاودانگی و فناپذیری نفس همان چیزی بود که یوحنا ناخواسته وارد الهیات و موعظه‌های خود کرد. به‌نظر نمی‌رسد او این باور را مستقیماً از افلاطون گرفته باشد، اما تأثیر فلسفه یونانی در اندیشه‌اش آشکار است.

در مجموعه مواعظ او بر انجیل یوحنا، نفس به عنوان مخلوق خدا، غیرمادی، عاقل و جاودانه معرفی می‌شود و برتری آن بر بدن مادی تأکید می‌گردد. همچنین در ادامه، همانند باسیلیوس، انسان را نه کاملاً فانی و نه کاملاً جاودانه می‌داند؛ اگر فرمان خدا را اطاعت کند، بدنش جاودانه خواهد شد و اگر نافرمانی کند، خود سبب مرگ خویش می‌شود (Ibid: 218). این نگاه، تمایز میان بدن و نفس غیرمادی را تثبیت می‌کند؛ درحالی‌که کتاب مقدس جاودانگی را برای کل وجود انسانی از طریق مسیح معرفی می‌کند و سخنی از جاودانگی ذاتی نفس ندارد. با این وجود، پدران کلیسا چون باسیلیوس و یوحنا این تمایز را پذیرفتند و بعدها در تاریخ مسیحیت، این جدایی میان بدن و نفس بیش از پیش تقویت شد و زمینه‌ساز نفوذ گسترده‌تر اندیشه‌های فلسفی در الهیات گردید.

۸. مهر تأیید آگوستین

آگوستین قدیس پیش از ایمان آوردن به مسیح، در مانویت غرق بود و پس از آن نیز در سال‌های نخست مسیحی‌اش تحت تأثیر نوافلاطونی‌گری، انسان را موجودی دوگانه می‌دید؛ نفس همچون «سوار» یا «چراغ» بر بدن فرودست (Augustine, 2006: 75). نگاه دوگانه او در شهر خدا/ نیز ریشه در همین فلسفه داشت (Brown, 1967: 34). در اعترافات، او با ستایش افلاطون می‌نویسد که حقیقتی که در آثار افلاطونیان یافته بود، در نوشته‌های پولس با فیض خداوند ترکیب شده است (Augustine, 2013: 78). در استدلالی شبیه به افلاطون، آگوستین نفس را جاودانه می‌خواند زیرا جایگاه عقل است و عقل فناپذیر است (Augustine, 2006: 306).

با این حال، آگوستین گاه با تأمل به امکان نابودی نفس اندیشید و از «مرگ دوم» سخن گفت که یادآور هشدار عیسی در متی ۱۰:۲۸ است (Fudge, 2011: 303). با وجود این لحظات، او غالباً بر جاودانگی نفس برای همه انسان‌ها - چه نجات‌یافتگان و چه گمشدگان - تأکید داشت و در مورد جاودانگی نفس آن را قطعی دانست (Augustine, 2006: 306). وی همانند افلاطون، جاودانگی را بر پایه عقلانیت بنا کرد؛ همان چیزی که ویلیام پاتریک اوکانر نیز توضیح می‌دهد که چون عقل جاودانه است، نفس نیز جاودانه خواهد بود (O'Connor, 1921: 60).

با وجود نزدیکی به افلاطون، آگوستین در یک نکته مهم متفاوت بود: او نفس جاودانه

را همواره پیوسته با بدن می‌دید و هرگز جدایی آن را نمی‌پذیرفت. از این‌رو، جاودانگی را در انسان رستاخیز یافته بدن و نفس با هم می‌دانست (Augustine, 2021:59). این نگاه در شهر خدا به صورت دو گانه‌ای مشهور شد و قرن‌ها بر الهیات مسیحی اثر گذاشت (Augustine, 2009: 46-60). آگوستین با تأکید بر امید به رستاخیز جسمانی، پیروزی‌ای برای انسان‌شناسی مسیحی رقم زد و نوشت که مرگ و رستاخیز مسیح تضمین‌کننده حیات جاودان با خداست (Alfeche, 1986: 88).

۹. آموزه افلاطون و سرنوشت گمشدگان

از دیرباز واعظان مردم را میان دو سرنوشت جاودانه نفس بهشت یا جهنم هشدار داده‌اند. این نگاه بیشتر بر فرض جاودانگی نفس استوار است تا بر متن کتاب مقدس؛ زیرا اگر نفس نابود نشود، باید در وضعیتی جاودانه قرار گیرد. در حالی که عیسی هشدار داده که نفس می‌تواند نابود شود، نفوذ افلاطون در کلیسای اولیه باعث شد خوانش‌های دیگر کتاب مقدس دشوار گردد.

الیهیدان پروتستان ویلیام جی. تی. شد در الهیات جزم‌گرایانه با شگفتی از دشواری این آموزه سخن می‌گوید و آن را به معنای هم‌پایگی انسان فانی با خدای جاودانه می‌داند، و همین نگاه او را به دفاع طولانی از عذاب آگاهانه و جاودانه نفس سوق داد (Shedd). در برابر، دیدگاه «جاودانگی مشروط» یا «نابودی کامل» از قرن سوم با آرنوبیوس مطرح شد. او در مباحثه اول علیه مشرکان تأکید کرد که جاودانگی تنها به واسطه مسیح ممکن شده و مرگ پایان همه چیز است (Arnobius, 1949: 64:8). در مباحثه دوم نیز جدال میان اندیشمندان درباره فانی یا جاودانه بودن نفس را گزارش کرد (Ibid, 31:2-3).

کتاب مقدس بارها آتش را ابزار داوری خدا معرفی می‌کند؛ آتشی مصرف‌کننده که دشمنان را نابود می‌سازد (ESV Reformation Study Bible 2015, Hebrews 12:29; Psalm 97:3; Hebrews 10:27; Matthew 3:12). این آتش «خاموش‌نشدنی» است، اما کارکرد آن نابودی است نه عذاب بی‌پایان. جان استات توضیح می‌دهد که واژه‌های یونانی «appolumi» و «apoleia» به معنای نابودی و مرگ‌اند؛ اگر بدن با مرگ نابود می‌شود، جهنم نیز نابودی کامل بدن و نفس است (Mt 10:28; Rev 14:11; Fudge, 2011: 41).

نویسندگان عهد جدید واژه «basanisai» (عذاب) را جز در مکاشفه ۱۰:۱۴-۱۱ به کار

نبرده‌اند، بلکه از «*appolumi*» برای بیان نابودی استفاده کرده‌اند (Thessalonians 1:9 ESV). در عهد عتیق نیز به جای واژه‌هایی برای «شکنجه»، از *ta-mut* و *le-hi-sha-me-dam* استفاده شده است (Reformation Study Bible 2015, Ezekiel 18:20; Psalm 92:7). این نشان می‌دهد که کتاب مقدس نابودی کامل گناهکاران را بیان می‌کند، نه بقای جاودانه نفس در عذاب؛ بنابراین، تمایز میان داوری بدن و داوری نفس جاودانه، ساخته ذهن متأثر از افلاطون است و نه آموزه کتاب مقدس؛ زیرا کتاب مقدس نابودی کلی گناهکاران را وعده می‌دهد، نه بقای جاودانه آنان در رنج.

۱۰. نتیجه‌گیری

آموزه افلاطون درباره جاودانگی و فناپذیری نفس تأثیر عمیقی بر الهیات مسیحی گذاشت. هرچند در آغاز، چهره‌هایی چون ژوستین شهید این دیدگاه را نپذیرفتند، اما با ظهور اوريجن در قرن سوم، جریان فکری تغییر کرد و گرایش به جاودانگی ذاتی نفس غالب شد. پدران اسکندرانی با وجود دفاع سرسخت از ایمان مسیحی، ناخواسته راه ورود این آموزه را گشودند و بعدها متفکرانی چون توماس آکویناس آن را تثبیت کردند. کلیسای کاتولیک نیز در قرن شانزدهم دیدگاه فناپذیری نفس را رسماً بدعت اعلام کرد و درحالی‌که اصلاح‌گرانی چون لوتر آن را «افسانه‌ای شنیع» خواندند. در این میان، ترتولیان، اوريجن و آگوستین بیشترین نقش را در انتقال آموزه افلاطونی به کلیسا داشتند. امروز بحث میان الهیدانان همچنان ادامه دارد؛ برخی چون لری پتی‌گرو بر درستی آموزه سنتی جاودانگی نفس تأکید دارند درحالی‌که دیگران مانند بروس و آنتونی هوکما آن را میراثی یونانی-رومی و فاقد پشتوانه کتاب مقدسی می‌دانند. درنهایت، همان‌گونه که ادوارد فاج یادآور می‌شود، گرچه این آموزه هنوز دیدگاه غالب است، اما بیش‌ازپیش به‌عنوان نوآوری پسا‌رسولی تلقی می‌شود و «احساس باقی است که چیزی درست جور در نمی‌آید».

منابع

- Alfeche, M. (1986). "The Basis of Hope in the Resurrection of the Body according to Augustine", *Augustiniana*, vol. 36, no. 3/4, pp. 240–296.
- Arnobius (1949). *The Case against the Pagans*, New York: Newman Press.

- Augustine (2006). *Augustine on the Immortality of the Soul*, vol. 1, part one, New York: Random House.
- Augustine (2009). *City of God*, Peabody: Hendrickson Publishers.
- Augustine (2013). *Confessions*, Oxford: Oxford University Press.
- Augustine (2021). *Tractates (Lectures) on the Gospel of John*, New Advent, Retrieved March 21, 2023, from <https://www.newadvent.org/fathers/1701.htm>.
- Bremmer, J. (1995). *The Rise and Fall of the Afterlife*, New York: Routledge.
- Brown, P. (1967). *Augustine of Hippo: A biography*, Berkeley: University of California Press.
- Clement of Alexandria (2023). *Clement of Alexandria Fragments*, Early Christian Writings. Retrieved March 13, 2023, from <https://www.earlychristianwritings.com/text/clement-fragments.html>.
- Coleman-Norton, P. R. (1930). "St. Chrysostom and the Greek Philosophers", *Classical Philology*, vol. 25, no. 4, pp. 305–317.
- David, R. (2003). *Religion and Magic in Ancient Egypt*, London: Penguin Books.
- Di Vito, R. (1999). "Old Testament Anthropology and the Construction of Personal Identity", *The Catholic Biblical Quarterly*, vol. 61, no. 2, pp. 217–238.
- Ehrman, B. (2022). *Journeys to Heaven and Hell: Tours of the Afterlife in Early Christian Tradition*, New Haven: Yale University Press.
- ESV Reformation Study Bible (2015). *ESV Reformation Study Bible*, Orlando: Reformation Trust.
- Farrar, F. W. (1881). *Mercy and Judgment*, New York: E. P. Dutton & Co.
- Fudge, E. (2011). *The Fire that Consumes*, Eugene: Cascade Books.
- Gilmartin, T. (1890). *Manual of Church History*, vol. I, Dublin: M. H. Gill & Son.
- Hanhart, K. (1966). *The Intermediate State in the New Testament*, Amsterdam: University of Amsterdam.
- Haugenbach, K. R. (1880). *A history of Christian Doctrines*, Edinburgh: T & T Clark.
- Heller, J. J. (1958). "The Resurrection of Man", *Theology Today*, vol. 15, no. 2, pp. 217–229.
- Luther, M. (2012). *Weimar Edition of Luther's Works*, Charleston: Nabu Press.
- Martens, P. (2015). "Embodiment, Heresy, and the Hellenization of Christianity: The Descent of the Soul in Plato and Origen", *Harvard Theological Review*, vol. 108, no. 4, pp. 594–620.
- Martyr, J. (2021). *The Second Apology of Justin Martyr*, New Advent. Retrieved April 15, 2021, from <https://www.newadvent.org/fathers/0127.htm>.
- O'Connor, W. P. (1921). *The Concept of the Human Soul according to Saint Augustine: Sources*, Milwaukee: Archdiocese.
- Origen (1660). *Against Celsus*, London: B. Mills.
- Origen (2013). *De Principiis*, Notre Dame: Ave Maria Press.
- Peacock, H. F. (1976). "Translating the Word for 'Soul' in the Old Testament", *The Bible Translator*, vol. 27, no. 2, pp. 216–219.

- Pedersen, J. (1947). *Israel: Its Life and Culture*, London: G. Cumberlege.
- Plato (1952a). *Phaedo*, Chicago: Encyclopedia Britannica.
- Plato (1952b). *Republic*, Chicago: Encyclopedia Britannica.
- Sand, R. (1966). "Psyche", in: *An Expository Dictionary of New Testament Words*, ed. by: W. E. Vine, New York: Workman Publishing.
- Schaff, P. (2001). *Ante-Nicene Fathers*, vol. I, Grand Rapids: Eerdmans Publishing.
- Sumegi, A. (2014). *Understanding Death: An Introduction to Ideas of Self and Afterlife in World Religions*, Sussex: Blackwell.
- Tertullian (1881). *Resurrection of the Flesh*, New York: E. P. Dutton & Co.
- Tertullian (2014). *Prescription against Heretics*, Pickerington: Beloved Publishing.
- Tertullian (2018). *A Treatise on the Soul*, Minnesota: Lighthouse Publishing.
- US Catholic Church (1995). *Catechism of the Catholic Church*, 2nd ed., New York: Doubleday.